

ASPECTE IGIENICO-SANITARE ÎN DOBROGEA INTERBELICĂ

Ion Rîșnoveanu

Abstract:

The returning of population from scattering at the end of the 1918 and all over the 1919, bring with it, above the lack of food and the lack of housing difficulties concerning sanitation and hygiene caused by the poorness and by the lack of medical assistance and drugs.

Moreover, because the local authorities didn't fully start to emerge their power, they couldn't do anything for remediation of such harsh situations thus causing problems and difficulties for the entire population inhabiting the land between Danube and Black Sea.

Revenirea populației din refugiu la sfârșitul anului 1918 și pe tot parcursul anului 1919, a adus cu sine, pe lângă problemele legate de lipsa locuințelor și a hranei, și probleme de natură sanitară și de igienă datorate sărăciei, dar și a lipsei medicamentelor și a medicilor.

Acestora li se adăuga și faptul că autoritățile locale civile nu își intraseră în drepturi și, deci, nu puteau interveni pentru remedierea acestor situații care vizau întreaga populație a provinciei dintre Dunăre și Mare.

Totuși, agenții sanitari din cele patru județe dobrogene, deși erau în număr mic și nu puteau acoperi toate localitățile, au întreprins o muncă plină de sacrificiu inspectând cât mai multe sate și orașe și trimițând prefectilor rapoarte dintre cele mai sumbre despre lipsa de alimente și bolile care măcinau populația provinciei, precum și despre starea de spirit deosebit de tensionată din Dobrogea.

Un astfel de raport, trimis către guvernul de la București, arăta că „*fâina este făcută din semințe de rădăcini de purpură care se amestecă cu tărâțe și care combinație apoi se coace și se face un fel de turidă cu coaja căreia se hrănește, de câteva zile, populația*”¹ Lipsiți de alimente de bază, locuitorii erau slăbiți, mulți murind în chinuri groaznice și într-o mizerie cruntă.

Într-un alt raport trimis de Serviciul de inspecție și control al județului Tulcea se arăta că „*locuitorii comunei Luncavița se află într-o completă lipsă, neavând aici strictul necesar*”²

¹ D.J.A.N. Tulcea, fond Prefectura Tulcea, dosar 99/1919, f. 54. În raport se arăta că acest produs se consuma în localitățile Principele Carol, Sarighiol, Caraibil, Mahmudia și Beștepe. Autoritățile sanitare au încercat să interzică populației consumul acestor turte, însă toate demersurile au rămas fără rezultat. De aceea, prefecturile au hotărât ca aprovizionarea cu porumb adus de către Misiunea americană să se facă, cu precădere, în localitățile care sufereau cel mai mult de pe urma lipsei de alimente.

² *Ibidem*, f. 69. Un alt raport prezenta o realitate cutremurătoare într-unul din satele din județul Tulcea, la doi ani de la reinstalarea autorităților: „*Majoritatea locuitorilor se hrănesc rău. Restul anului o duc într-un post permanent și, în afară de pește, pe care-l au din abundență, consumă mai mult legume, și încă din cele puțin hrănitoare. Cărciumarii taie din când în când câte un vișel, bou bătrân sau berbec, care se consumă de către fruntașii comunei: medic, învățător, preoți. Sătenii nu dau bani pe carne: li se pare un lux. Singura cheltuială care se face este: sarea, untdelemnul, câte o litră de orez, sare de lămâie și atâta tot.*” Vezi și *Idem*, dosar 86/1921, f. 80 și Gheorghe Iacob, *Modernizare-Europeism. România de la Cuza-Vodă la Carol al II-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, pp. 161-165.

În alte localități situația era de-a dreptul disperată, iar localnicii, pierzând orice speranță, trimiteau memoriile către prefecti cerând să li se trimită alimente, în caz contrar o bună parte dintre cei bolnavi riscând să moară. Cei mai afectați de această stare de lucruri erau văduvele și orfanii de război care, lipsiți de ajutor bănesc, erau în imposibilitatea să-și procure alimentele și medicamentele necesare³

În încercarea de a rezolva problema aprovizionării cu alimente a locuitorilor afectați, în unele localități s-a luat hotărârea înființării unor comisii locale alcătuite din primar, preotul comunei și învățător care să distribuie cele necesare. Însă, nici această măsură nu a avut peste tot rezultatul scontat. În comuna Greci, un grup de văduve de război a trimis prefectului de Tulcea un memoriu prin care dezvăluiau tratamentul discriminatoriu la care erau supuse și abuzurile pe care membrii comisiei le săvârșeau în dauna celor nevoiași⁴

Pentru rezolvarea, măcar parțială, a acestei probleme Misiunea americană, prin Secția ajutorării copiilor sărmani, a hotărât să vină în ajutorul județului Tulcea cu douăzeci și unu de vagoane de alimente care s-au distribuit copiilor orfani prin intermediul cantinelor. Însă, aceasta nu reprezenta decât o rezolvare parțială a lipsei alimentelor, ajutoarele venite din străinătate fiind insuficiente⁵.

Penuria de alimente, lipsurile de zi de zi și mizeria cruntă au dus la apariția unor boli contagioase care amenințau să se extindă în întreaga provincie. Presa dobrogeană a vremii prezenta cazuri de localități în care mai mult de jumătate din locuitori au murit datorită variolei, vărsatului negru, scarlatinei și tifosului exantematic care făceau ravagii. Una dintre cele mai afectate a fost comuna Facria unde, deși primarul a cerut cu insistență trimiterea unui medic sau a unui agent sanitar, memoriile sale au rămas fără rezultat⁶

În județul Tulcea, în anii 1919 și 1920, au fost declarate aproape cinci sute de cazuri de tifos exantematic, variolă și scarlatină care au dus la decesul a peste o sută de persoane, cele mai afectate fiind orașele Babadag, Sulina și Isaccea și comunele Casimcea, Topolog, Luncavița, Principele Nicolae, Principele Carol, Nalbant, Enisala și Corugea⁷ Izolarea bolnavilor s-a făcut în spitalele din Tulcea și Babadag care resimțeau acut lipsa inventarului de specialitate jefuit de trupele bulgare de ocupație și a infirmierilor, fiind folosit personal inferior pe posturile vacante⁸ Totuși, munca asiduă a medicilor și agenților sanitari a început să dea roade încă de la mijlocul anului 1919. Într-un proces verbal întocmit la 14 iulie 1919 și trimis către prefectul județului, primarul comunei Carcaliu arăta că „... starea sanitară este satisfăcătoare, iar populația este liniștită”, în timp ce un raport din 19 iulie întocmit de agentul sanitar

³ *Ibidem*, f. 77 și următoarele.

⁴ *Ibidem*, f. 91. În memoriu se arăta că „... noi, văduvele de război suntem muritoare de foame cu câte un cârd de copii și ne ducem la autoritățile și la membrii comisiei de aprovizionare ai comunei Greci și ei ne sictirește și ne zice fel de fel de vorbe proaste care nu putem să vi le arătăm”

⁵ *Idem*, dosar 119/1919, f. 34.

⁶ *Epidemii la Facria*, în *Dobrogea jună*, an XIII, nr. 27/1919, p. 1. Asemenea știri au apărut aproape zilnic între anii 1919-1922, însă ele nu au dus decât la rezolvarea parțială a problemelor de acest fel de către autoritățile locale.

⁷ D.J.A.N. Tulcea, *Idem*, dosar 131/1920, f.5 și următoarele, dosar 103/1919, f. 3 și următoarele și dosar 121/1919, f. 29.

⁸ *Ibidem*, f. 6.

din comuna Turcoaia prezenta faptul că „starea sanitară a locuitorilor merge spre bine”⁹

Pentru păstrarea curăteniei, ca principală măsură pentru prevenirea îmbolnăvirilor, Prefectura județului Tulcea a emis Ordonanța nr. 12 din 17 august 1919, prin care cetățenilor județului li se aducea la cunoștință faptul că „... nu se va permite în piețele publice vânzarea alimentelor expuse pe trotuare, ori pe pânze murdare. Populația este invitată, ca în interesul sănătății, să ia măsuri de a-și păstra locuințele și ogrăzile în starea cea mai perfectă de curătenie, iar camerele să le aerisească zilnic. Se atrage atențiunea ca latrinele să fie ținute în stare de curătenie”¹⁰

Aceste măsuri au fost luate de prefectul de Tulcea în condițiile în care piețele unde erau comercializate alimentele de bază aveau un aspect neplăcut constituind, în același timp, focare de mizerie și de boli, în condițiile în care se resimțea, în mod acut, lipsa infrastructurii necesare pentru buna funcționare a lor¹¹

În județul Constanța, starea sanitară era la fel de precară ca și în județul Tulcea. Rapoartele primarilor și ale agenților sanitari prezentau mizeria cu care se confruntau locuitorii satelor constănțene, dar și lipsa alimentelor și medicamentelor, precum și bolile care măcinau viețile a sute de oameni. Într-un raport al postului de jandarmi din comuna Dobromir trimis prefectului de Constanța se arăta că în comună au apărut cazuri de scarlatină la copii, dintre care două mortale. Acest lucru s-a datorat și lipsei unui medic de circumscripție la Cuzgun, agentul sanitar desemnat neputând lua toate măsurile necesare pentru izolarea cazurilor, deși a primit tot sprijinul din partea primarului¹²

În anul 1920, ca urmare a lipsurilor materiale și a mizeriei, pe teritoriul județului Constanța a fost declarată epidemia de tifos exantematic. Cu această ocazie, Prefectura a emis mai multe ordonanțe prin care se cerea autorităților locale să ia toate măsurile pentru limitarea extinderii acesteia, precum și pentru stingerea tuturor focarelor. Rapoartele Serviciului sanitar din cadrul Prefecturii, precum și ale medicilor și agenților sanitari din teritoriu au evidențiat necesitatea construirii unei stațiuni de deparazitare fără de care acest flagel risca să se extindă. Inginerii constănțeni au elaborat un proiect de construcție a unei asemenea stațiuni, costurile fiind estimate la suma de 70 000 lei¹³, motiv pentru care demararea lucrărilor s-a amânat până la începutul anilor '30 când s-au primit subvenții din partea guvernului.

În localitățile mai izolate, echipa de dezinfecție a Serviciului sanitar județean intervenea în momentul declanșării vreunei epidemii folosind o etuvă și o baie mobilă, costurile fiind suportate de către acest serviciu. Însă, colaborarea populației afectate lăsa de dorit și numai intervenția primarilor și a șefilor posturilor de jandarmi făcea ca

⁹ *Idem*, dosar 119/1919, f. 37. Astfel de rapoarte au fost trimise către prefect din tot mai multe localități, însă problema era departe de a fi rezolvată.

¹⁰ *Ibidem*, f. 41.

¹¹ *Estetica ultragiată, în Gurile Dunării*, an VIII, nr. 59/1938, p.1. În continuarea articolului se arăta: „Maghernițele din piețele județului, murdare, cârpite, multicolore și șubrede au un aspect atât de respingător, încât unui vizitator străin al orașelor noastre i-ar fi silă să se apropie de ele”

¹² D.J.A.N. Constanța, fond Prefectura Constanța, dosar 1/1922, f.1.

¹³ *Tifosul exantematic*, în *Farul*, an I, nr. 73/2 aprilie 1920, p. 1.

procesul de dezinfectie să se desfășoare în cele mai bune condiții în vederea izolării cazurilor epidemice¹⁴

În perioada interbelică, medicii de circumscripție și agenții sanitari, deși în număr insuficient și, uneori, fără să fie plătiți la timp¹⁵, au inspectat localitățile constănțene, trimițând către prefectul județului și Serviciul județean sanitar rapoarte amănunțite despre starea sanitară a locuitorilor.

Inspecțiile sanitare întreprinse în comunele Chioseler și Cerabaca din plasa Traian de către Vasile Lupașcu, administratorul plasei, au înregistrat o stare sanitară satisfăcătoare a populației în condițiile în care existau un singur medic de circumscripție și un singur agent sanitar. Eforturile depuse de aceștia au permis vaccinarea și revaccinarea tuturor locuitorilor, precum și păstrarea curățeniei pe teritoriul comunelor. Era, însă, ridicată o observație cu privire la aruncarea gunoaielor pe ulițe în pofida avertismentelor lansate de primării, în condițiile în care nu au fost amenajate gropi de gunoi la marginea localităților¹⁶

Cu toate măsurile pe care le-a luat Serviciul sanitar județean, la sfârșitul anului 1938 se înregistrau noi cazuri de îmbolnăviri și focare de epidemii. În comuna Fântânele, rujeola făcea ravagii printre copii, în timp ce zece persoane infectate cu dalac („*pustula maligna*”) au fost internate la spitalul din Constanța. În comuna Sinoe, locuită în majoritate de coloniști macedo-români, a fost semnalată scabia endemică printre copii, iar în satul Conacul epidemia de diaree dezinteriformă a dus la moartea a patru localnici¹⁷

Una dintre cele mai afectate circumscripții a fost cea din Pantelimon. Aici, s-au înmulțit cazurile de paludism datorate gropilor pe care locuitorii le făceau pe malul râului Casimcea pentru procurarea lutului necesar confecționării chirpicilor pentru case. Acestea rămăneau neastupate și se formau bălți mocirloase în care larvele se înmulțeau nestingherite, contaminând populația¹⁸

Din rapoartele trimise către Serviciul sanitar județean reieșea că printre cele mai dese cauze care duceau la apariția focarelor de epidemii se numărau consumarea cărnii procurate prin sacrificarea animalelor bolnave purtătoare de agenți bacteriologici, lipsa igienei personale și a familiei datorate lipsei educației în acest sens, fântâni neamenajate, surse de apă infectate, precum și pătrunderea în Dobrogea a unor viruși aduși din alte regiuni, cel mai frecvent din zona Anatoliei și din nordul Africii¹⁹

¹⁴ D.J.A.N. Constanța, *Idem*, fond Prefectura Constanța, dosar 53/1938, f.1 și următoarele. Pe lângă acțiunile întreprinse în vederea izolării focarelor de infecție, autoritățile locale au organizat ample campanii de prevenire a îmbolnăvirilor și de păstrare a curățeniei. Medicii de circumscripție și agenții sanitari au primit ordinul de a vizita fiecare gospodărie, explicând oamenilor măsurile pe care trebuiau să le ia. De asemenea, au fost inspectate fântânile și celelalte surse de apă care au primit aviz de „*bună întrebuințare*” S-au ținut conferințe, reprezentanții Serviciului drumurilor au dat îndrumări cu privire la lucrările tehnice sanitare, iar preoții au adăugat în predicile lor și sfaturi de „*gospodărie sanitară*”

¹⁵ *Idem*, fond Primăria Hârșova, dosar 8/1934, f. 126. Spre exemplu, personalul inferior al Circumscripției sanitare Limanu nu și-a mai primit salariul de aproape patru luni.

¹⁶ *Idem*, fond Prefectura Constanța, dosar 1/1925, f. 11 și următoarele.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 6/1938, ff. 6-14. Cazuri de dezinterie au fost semnalate și în comuna Ciocârlia de Sus.

¹⁸ *Ibidem*, f. 42.

¹⁹ *Ibidem*, f. 47. Epidemiile pătrundeau în Dobrogea prin portul Constanța și erau aduse, de cele mai multe ori, de marinari străini din regiuni contaminate și care nu se supuneau controalelor sanitare efectuate de autoritățile române.

Un alt flagel care făcea ravagii printre locuitorii județului era reprezentat de sifilis. Lipsa educației, dar și starea morală precară a celor mai mulți dintre aceștia făceau ca boala să se extindă cu repeziciune în tot județul, spre neliniștea autorităților care se vedeau depășite de situație. În rapoartele primarilor din comunele afectate trimise către Prefectură se cerea sprijinul Direcției Generale a Serviciului Sanitar județean căruia, în lipsă de medici, i se cerea aprobarea acțiunii a trei agenți sanitari pentru combaterea epidemiei. Mai mult, se cerea Prefecturii să ordone tuturor organelor subordonate să sprijine această campanie, însă, „*ca în ordinul ce-l veți da să excludeți cuvântul sifilis pentru ca populația ignorantă de la țară să nu se alarmeze ferindu-se de tratament*”²⁰

O situație sanitară deficitară se regăsea și în județele Durustor și Caliacra. Însă, în Dobrogea de Sud, populația bulgară majoritară avea o stare materială mai bună, motiv pentru care lipsa alimentelor nu se resimțea atât de acut. De asemenea, deși s-au instalat în sudul provinciei dintre Dunăre și Mare de puțin timp și au întâmpinat multe piedici în întemeierea unor gospodării decente, coloniștii macedo-români au reușit să se adapteze condițiilor de aici și să se organizeze astfel încât să prevină sau să izoleze cazurile epidemice și epizootice. Cu toate acestea, lipsa medicamentelor și a unui sistem sanitar bine organizat a dus la apariția unor focare de boli infecțioase. La sfârșitul anului 1920, în orașul Silistra a fost declarată epidemia de scarlatină care a făcut și două victime²¹

În 1928, la Balci și Bazargic au fost declarate două focare de rujeolă care au dus la decesul a șase copii, fapt ce a produs o vie emoție în rândul locuitorilor acestor orașe. Chiar și așa, măsurile pe care autoritățile locale erau obligate să le întreprindă au fost tardive, regiunea cunoscând o nouă epidemie de acest fel la mijlocul anilor '30²².

În anul 1938, la ordinul Consiliului de Miniștri, și în Dobrogea Nouă a început campania națională de îmbunătățire a stării sanitare a populației. Medicii de circumscripție și agenții sanitari au participat la vaccinarea sau revaccinarea locuitorilor, un concurs important în acest sens aducându-l primarii, preoții și șefii posturilor de jandarmi care îi îndemneau pe oameni să nu refuze asistența medicală²³. Mai mult, pentru combaterea epidemiilor s-a hotărât înființarea în municipiile reședință de județ a Eforiilor sanitare și de ocrotire care urmau să funcționeze cu autorizația și controlul Ministerului Sănătății²⁴

²⁰ *Ibidem*, dosar 8/1934, f. 3. Medicii și agenții sanitari au acționat cu foarte mult tact în condițiile în care această boală era considerată deosebit de rușinoasă în mediul rural, purtătorii săi fiind blamați de către concetățeni. Lipsa educației și riscul de a fi supuși oprobiului public i-au făcut pe mulți dobrogeni să nu declare autorităților abilitate această boală care a continuat să se transmită în perioada interbelică, făcând victime în toată provincia.

²¹ *Epidemie de scarlatină în orașul nostru*. în *Viitorul Silistrei*, an I, nr. 17/28 noiembrie 1920, p. 1.

²² *De ce autoritățile nu fac nimic?*, în *Idem*. an XV, nr. 244/3 iulie 1944, p.1. Informații despre starea sanitară a locuitorilor celor două județe sud-dobrogene au apărut periodic în cele mai importante ziare din Cadrilater, precum „Straja Cadrilaterului”, „Viitorul Silistrei” sau „Legionarii” care prezentau, evident în manieră jurnalistică și cu putemice atacuri față de autoritățile locale, focarele de infecție și urnările acestora.

²³ *Campania de vaccinare din Cadrilater*. în *Straja Cadrilaterului*. an III, nr. 135/18 mai 1938, p. 1. Acest ziar editat cu sprijinul Societății macedo-române a dus o campanie acerbă în rândurile coloniștilor aromâni pentru a participa la eforturile autorităților locale în vederea vaccinării. Răspunsul dat de coloniștii a fost peste așteptări, mai ales că guvernul de la București acorda o atenție sporită problemelor acestora.

²⁴ D.J.A.N. Constanța, fond Prefectura Constanța, dosar 16/1934, f. 26. De serviciile acestora urmau să beneficieze, în mod gratuit, toți cei care erau conțaminați cu boli contagioase până la vindecarea lor completă.

Una dintre cele mai mari probleme pe care autoritățile locale le-au avut de rezolvat a fost legată de starea de curățenie a piețelor și localurilor publice deoarece proprietarii unor astfel de stabilimente refuzau să se supună legii.

În ziua de 16 decembrie 1921, în urma unui control efectuat de către N. Constantinescu, medicul spitalului din Medgidia și I. Davidescu, agent sanitar, au fost inspectate toate hotelurile, cafenelele și cârciumile din oraș. Cu această ocazie, s-a încheiat un proces-verbal prin care se constata că „*hotelurile București și România sunt întreținute murdar*” Antreprenorii acestor hoteluri, deși fuseseră amendate cu suma de 500 lei cu doar câteva zile în urmă, nu au întreprins nimic pentru remedierea situației. În aceste condiții, medicul spitalului le-a mai acordat câteva zile, în cazul în care situația ar fi rămas neschimbată urmând să închidă cele două stabilimente²⁵

O situație asemănătoare se întâlnea și la hotelurile din Tulcea. O inspecție a medicului spitalului județean a scos la lumină „*mizeria care domnește în aceste localuri*” și faptul că proprietarii lor „*nu dădeau semne că ar face ceva, singura lor dorință fiind aceea de îmbogățire*”²⁶

În schimb, hotelurile și restaurantele din Balcic, Bazargic, Silistra și Cavarna, deși modeste ca înfățișare, erau păstrate curate, semn al seriozității celor care le conduceau.

La Constanța, lucrurile stăteau la fel ca în majoritatea cazurilor în Dobrogea. Într-un raport al medicului-șef al orașului din 16 iulie 1922, se arăta că „*localurile publice foarte murdare, toți conducătorii acestor localuri aduc ca scuză și arată că nu pot aduce îmbunătățiri igienice a localurilor din cauza lipsei de apă și din cauză că deși plătesc taxele comunale nu li se ridică murdăriile și resturile alimentare din localuri*”²⁷

Nici piețele nu făceau excepție de la această stare de lucruri. Piața centrală din Tulcea era ocolită de turiști datorită aspectului său respingător, în timp ce piețele din Silistra și Bazargic, deși curate, aveau un aspect sărăcăcios și mohorât. În acest peisaj, piețele din Constanța erau într-o stare de mizerie de neacceptat. Pentru a preîntâmpina apariția unor epidemii s-a hotărât, printr-o Ordonanță a Primăriei, ca pentru halele „Centrale”, „Carol” și „Grivița”, situate în centrul orașului, măcelarii și pescarii să-și vopsească tarabele cu vopsea roșie, mesele să fie păstrate curate, „*pestelcile să fie albe*”, iar fiecare dintre aceștia să aibă la posesie o ladă în care să arunce resturile. Cu toate că aceste măsuri au fost luate și cu acordul comercianților și că au fost anunțate din vreme, controalele sanitare care au fost efectuate ulterior au dus la descoperirea multor măcelării care funcționau în localuri improprii, cu toate că normele sanitare le obligau „*să fie construite din zid, cu pardoseală impermeabilă, cu apă introdusă, canal de scurgere în legătură cu cel public; acolo unde exista apă de conductă și canal public, vor avea pereții le interior tencuiți și vopsiți cu vopsea albă frecată în ulei până la înălțimea de cel puțin un metru și 80 cm, ventilate și luminate prin lumină directă. În comunele municipii va fi obligatoriu căptușirea pereților cu marmură sau faianță*”

²⁵ *Idem*, dosar 1/1922, f. 6 și următoarele.

²⁶ D.J.A.N. Tulcea, fond Prefectura Tulcea dosar 17/1935, f. 15 și următoarele, dosar 3/1938, f. 6 și următoarele și fond orașul Sulina, dosar 35/1938, f. 1 și următoarele. Proprietarii unor astfel de stabilimente nu numai că nu colaborau cu autoritățile sanitare aflate în inspecție, dar le și împiedicau să-și ducă mandatul la îndeplinire prin scuzele și motivele pe care le dădeau.

²⁷ D.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 6/1922, f. 85.

*până la înălțimea de 1,80 m., iar mesele destinate distribuirii și vânzării cărnii vor fi acoperite cu plăci de marmură*²⁸

Faptul că aceste norme erau ignorate în totalitate de către comercianți a fost dovedit și de un raport al Serviciului medico-sanitar al orașului Constanța întocmit în urma unei inspecții în hala de carne Carol. Aici, starea de murdărie predomina încă de la scara de acces până în capătul halei. Urmele de sânge de pe scară dovedeau faptul că acestea nu fuseseră spălate de luni de zile, în timp ce toate gheretele erau pline de praf. În fața halei, nu a fost spălat nici măcar asfaltul, deși era cunoscut faptul că prima impresie despre un stabiliment este dată de starea intrării²⁹

Brutăriile, care ar fi trebuit menținute într-o stare de curățenie perfectă, erau deosebit de murdare, „atât în laboratoarele unde se fabrică pâinea, cât și în brutăria propriu-zisă unde se desface pâinea. De asemenea, și lucrătorii care lucrează pâinea sunt foarte murdari”³⁰

Autoritățile locale întâmpinau probleme deosebite și din partea proprietarilor de hanuri. Acestea au fost construite când orașele nu cunoscuseră acel proces de extindere teritorială, motiv pentru care amplasamentul inițial era la marginea localităților. Însă, în momentul în care periferiile au devenit parte integrantă a orașelor, aceste hanuri ocupau zone intravilane. De aceea, consiliile locale au cerut proprietarilor să dărâme hanurile și să construiască altele noi la periferie, dar s-au lovit de refuzul categoric al acestora care argumentau că nu au puterea financiară pentru acest demers. Și, toate acestea, în condițiile în care hanurile îi găzduiau pe țăranii care veneau la oraș să-și vândă produsele aduse în căruțe tractate de cai. Mizeria pe care aceste animale o făceau și faptul că proprietarii de hanuri nu luau măsurile necesare pentru igienizarea grajdurilor duceau la apariția unor noi focare de epidemie chiar în interiorul orașelor³¹

Nici aspectul orașelor nu era mulțumitor atât pentru autorități, cât și pentru locuitori. Într-un raport trimis către Ministerul Sănătății se arăta că *starea igienică a orașelor dobrogene lasă de dorit. În afară de apă potabilă care lipsește, curățenia orașelor (a maidanelor, străzilor și curților) este completamente neglijată*³²

În perioada de vară, când temperaturile erau ridicate, cea mai mare parte a locuitorilor orașelor dobrogene era lipsită de apă potabilă, de apă necesară menținerii curățeniei în locuințe și în localurile care comercializau băuturi și alimente. Apa de băut care ajungea la populație era în cantități insuficiente și foarte murdară, improprie deci pentru consum, conținând microbi care puteau declanșa oricând epidemii hidrice.

Sistemele de canalizare ale orașelor din provincia trans-danubiană erau deficitare și nu puteau acoperi necesitățile unei populații în plin avânt demografic. Construite la sfârșitul secolului al XIX-lea, aceste sisteme de canalizare au fost

²⁸ *Idem*, dosar 1/1926, f. 38. Vezi și Mariana Cojoc, *Structurile cotidianului la Constanța în primul deceniu interbelic*, în *Studii istorice dobrogene*, Constanța, Ovidius University Press, 2003, p. 261.

²⁹ *Idem*, fond Prefectura Constanța, dosar 5/1938, f. 13.

³⁰ *Idem*, fond Primăria Constanța, dosar 12/1920, f. 19.

³¹ D.J.A.N. Tulcea, fond Prefectura Tulcea, dosar 11/1934, f. 6 și următoarele și D.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 15/1923, f. 9. Această problemă a fost în atenția autorităților locale din Dobrogea în toată perioada interbelică, ajungându-se la o rezolvare parțială a ei abia la sfârșitul anilor '30.

³² D.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 12/1920, f. 58.

concepute pentru un anumit număr de locuitori. Creșterea demografică fără precedent din anii '20 și '30 și expansiunea teritorială a orașelor au suprasolicitat sistemele de canalizare care, evident, nu puteau face față noilor condiții. Acestei stări de fapt li se adăuga și lipsa de civilizație a locuitorilor, astfel încât, în perioada interbelică dobrogeană, era la modă dictonul „*totul la stradă sau maidan în loc de totul la canal*”³³

De aceea, orașele, în afară de zona centrală, aveau un aspect neplăcut și murdar. Străzile, maidanele și locurile virane se transformau în adevărate depozite de murdării și resturi organice care, nu numai că produceau mirosuri pestilențiale, dar constituiau și focare de infecții, rapoartele Serviciilor județene de salubritate confirmând acest lucru.

În municipiul Constanța, ca de altfel în aproape toate orașele dobrogene, nu exista un Serviciu de evacuare a latrinelor, iar la Serviciul sanitar al orașului erau trimise zilnic reclamații ale cetățenilor care erau deranjați de mirosurile neplăcute emantate de mormanele de gunoaie de pe străzi³⁴. Mai mult, multe din aceste reclamații prezentau faptul că butoaiele cu materii fecale ale Diviziei IX infanterie erau golite în oraș, pe un loc viran situat lângă oborul nou din bulevardul Regina Maria, la o distanță de doar 20-30 m. de locuințele situate pe bulevard³⁵

Situația igienică precară a Constanței a produs nemulțumirea lui Constantin N. Sarry, directorul ziarului „Dobrogea jună”, unul dintre cei mai influenți ziariști din județul Constanța. Într-un memoriu adresat președintelui Comisiei interimare a orașului Constanța, acesta arăta porțiunea dintre străzile Scarlat Vârnav (fostă Dorobanți), Griviței și General Manu, situată în chiar centrul orașului, a fost transformată într-un focar de infecție agravată și de insalubritatea pe care o provocau cele trei depozite de var și de materiale de construcții care funcționau în zonă³⁶

Cu toate măsurile luate, autoritățile locale din cele patru județe ale Dobrogei nu au reușit să rezolve, decât parțial, problema salubrității localităților provinciei. Lipsa de cultură și de colaborare a locuitorilor, la care s-au adăugat disfuncționalitățile serviciilor județene de specialitate și dezinteresul manifestat de unii edili au reprezentat tot atâtea cauze pentru care curățenia orașelor și satelor a rămas doar un deziderat pentru populație.

În cadrul sistemului sanitar din Dobrogea, farmaciștii au reprezentat o categorie aparte de profesioniști care a avut de suferit nu numai de pe urma primului război mondial și a reîntoarcerii din refugiu, ci și de pe urma dezinteresului manifestat de către autoritățile abilitate. Furia trupelor bulgare de ocupație s-a manifestat și asupra farmaciilor. Din cele patru farmacii care asigurau medicamente celor nevoiași la Tulcea în anul 1916, la sfârșitul războiului nici una nu mai era în stare de

³³ *Idem*, dosar 6/1922, f. 85.

³⁴ Asemenea plângeri erau trimise zilnic către Serviciile sanitare județene, dar acestea erau copleșite de amploarea fenomenului. Măsurile luate, mai ales în reședințele de județ nu au rezolvat, decât parțial, această problemă care a luat și pe masa de lucru a Ministerului Sănătății.

³⁵ *Ibidem*, f. 85.

³⁶ *Ibidem*, f. 19. Ziarul „Dobrogea jună” a început o campanie viguroasă, prezentând săptămânal în paginile sale aspecte ale lipsei igienei în orașele din provincia trans-danubiană. Reporterii săi vizitau localitățile dobrogene unde luau legătura cu autoritățile locale, responsabile cu asigurarea curățeniei. Exemplul acestui ziar a fost preluat și de alte cotidiane dobrogene, campania având un impact mediatic important.

funcționare. Același lucru se poate vorbi și despre farmaciile din Constanța, Medgidia, Techirghiol, Cernavoda, Babadag, Isaccea, Balcic și Silistra care au fost transformate în ruină. Medicamentele, instrumentarul de specialitate și mobilierul au fost distruse sau jefuite, în timp ce rafturile, ușile și ferestrele au fost scoase de la locul lor și aruncate în stradă³⁷

În toată această perioadă populația, abia revenită din refugiu, se confrunta cu apariția de focare epidemice și avea, mai mult ca oricând, nevoie de medicamente. În fiecare zi, Comandamentul Aliat din Dobrogea primea zeci de memorii prin care i se cerea trimiterea de urgență de medicamente, alcool sanitar și pansamente necesare celor bolnavi sau răniților, însă în majoritatea cazurilor acestea rămâneau fără răspuns.

Încercările timide ale reprezentanților Crucii Roșii nu au putut rezolva această problemă, mai mult aceștia fiind acuzați de interese care nu aveau nimic în comun cu misiunea pe care trebuiau să o îndeplinească³⁸

În aceste condiții, comunitățile locale au fost obligate să se organizeze singure, iar acest lucru s-a văzut din plin în localitățile în care primarii și preoții parohi, cu sprijinul unor locuitori mai înstăriți, au reușit să pună bazele unor farmacii populare. Unul dintre cele mai elocvente exemple în acest sens a fost cel din comuna Satischioi din județul Constanța. În memoriul pe care l-a adresat autorităților județene, preotul paroh Oprea Maraloi arăta că s-au pus bazele unei „farmacii populare” cu scopul de a veni în ajutorul „sătenilor în cazuri de accidente sau alte boli ușoare care nu ar necesita prezența la domiciliul bolnavului a vreunui medic” Această inițiativă a fost bine primită de către săteni, mulți dintre aceștia devenind membri fondatori și subscriind suma de 2 100 lei³⁹

Astfel de inițiative au apărut și în alte localități dobrogene, acestora alăturându-se și inițiativele particulare ale unor investitori care și-au deschis diverse „droguerii și magazine de coloniale” în mai toate orașele provinciei trans-danubiene. Deși eforturile autorităților locale și ale comunităților nu au fost puține, totuși problema eradicării bolilor și a curățeniei orașelor nu a fost rezolvată decât parțial în provincia din dreapta Dunării. Lipsa acută a banilor, care s-a agravat în perioada crizei economice, lipsa educației sanitare a populației sau dezinteresul de care au dat dovadă cei însărcinați cu această problemă au constituit tot atâtea motive pentru care, la sfârșitul perioadei interbelice, aceste flageluri au continuat să afecteze viața de zi cu zi a populației.

³⁷ D. Melinescu, *Despăgubirile și farmaciștii dobrogeni*, în *Dobrogea jună*, an XIII, nr. 11/26 ianuarie 1919, p. 1.

³⁸ *Informațiuni*, în *Dacia*, an VI, nr. 202/2septembrie 1919, p. 1.

³⁹ D.J.A.N. Constanța, fond Prefectura Constanța, dosar 1/1922, f. 19. În finalul memoriului, preotul Oprea Maraloi cerea sprijinul autorităților pentru buna funcționare a farmaciei arătând că „.....întrucât noi suntem neîncercați și s-ar putea întâmpla ca să dăm greș în acțiunea noastră sau să nu putem conduce în mod ideal-deși ideal avem fiecare, ne-am gândit și la persoane de mare valoare care să fie în mijlocul nostru, să ne conducă cu sfatul, să ne ridice și moralicește”